

NOVA IZDAJA BRVARJEVIH TREH PESNITEV*

Mariborska študentska založba Litera je v začetku decembra 2007 izdala knjigo Andreja Brvarja *Tri pesnitve. Mala odiseja, Domača naloga in Zimska romanca*. Trilogijo, ki je tokrat prvič izšla v eni knjigi, je – na Brvarjevo željo in pobudo – ilustrirala Alenka Sottler. Pesnitve so ob svoji prvi izdaji pred dvajsetimi bile deležne izjemne strokovne pozornosti.

Leta 1985, ko je pesnik Andrej Brvar praznoval štirideseti življenjski jubilej, je literarno javnost presenetil z *Domačo nalogo*, svojo prvo knjigo za mlade bralce. Izšla je v zelo nevsakdanji slikaniški izdaji: z Jerajevimi gvaši in pobarvanimi grafiti šolskih klopi ter lepopisom Evite Lukež. Leta 1988 je ista založba (Partizanska knjiga) izdala še dve Brvarjevi knjigi, ki sta skupaj s prvo sklenili »trilogijo, kakršnih ne pomnimo v slovenski književnosti za mladino.« (*Večer*, 8. 3. 1989) Vse tri knjige je ilustriral in likovno opremil mednarodno uveljavljen akademski slikar in fotograf Zmago Jeraj,¹ ki se – prav tako kot njegov prijatelj Brvar, kateremu je opremil večino pesniških zbirk – do takrat in tudi kasneje ni posvečal ustvarjanju za otroke. Za *Malo odisejo*, v bistvu pa za trilogijo v celoti, sta ustvarjalca leta 1989 prejela Kajuhovo nagrado založbe Borec. Žirija je v utemeljitvi zapisala, da sta oba avtorja s tem ciklusom »v slovensko knjižno produkcijo za otroke in mladino prispevala pomemben inovativen delež tako na tekstovni kot na vizualni sporočilni ravni.«

Tudi v časopisih in revijah objavljene kritike so opozarjale na vsebinsko in oblikovno svežino ter izjemno estetsko dognanost vseh treh knjižic, zaradi česar so posebej poudarjale njihovo naslovniško univerzalnost oz. zanimivost tudi za

odrasle, celo literarno zahtevnejše bralce. Hkrati so izpostavljale še ugotovitev, da v trilogiji lahko prepoznamo mnoge bistvene značilnosti obeh umetnikov, kar jo neločljivo povezuje z avtorjevima siceršnjima (nemladinskima) opusoma. To povezanost in nedeljivost svojega literarnega ustvarjanja je Brvar leto kasneje še sam podkrepil z umestitvijo vseh treh mladinskih besedil v osrednji del svoje nove, sicer osme pesniške zbirke *Pesnitve in pesmi* (1990), kar se v slovenski literaturi kljub mnogim ustvarjalcem, ki so pisali tako za odrasle kot za otroke, ni zgodilo pogosto (enako sta ravnala npr. Župančič in Grafenauer). Brvarjeva odločitev pa se zdi glede na njegov odnos do mladinske književnosti – s katero se je zmeraj srečeval tudi po službeni dolžnosti – povsem samoumevna:

»Večina sodobne mladinske književnosti skriva še zmeraj temeljno hibo, ki se kaže v podcenjevanju mladega bralca kot človeka in kot literarnega konzumenta, To podcenjevanje pa se konkretno manifestira v poplavi vsakršnega pedagogiziranja, predvsem pa mestoma že kar groteskni pootročenosti pesnikov in pisateljev. Osebnost sem prepričan, da je odraslemu človeku – tudi pesniku in pisatelju – neposreden stik z otroškim svetom, se pravi z otroškim čutenjem in čustvovanjem za zmeraj blokiran. Če se izrazim s podobo: odrasel človek je nekakšen »dosmrtni izgnanec iz raja otroštva.« Kljub temu pa je otroški svet v odraslem človeku še kar naprej prisoten. A na poseben način: na način spomina na otroštvo ... Resnično pristna in etično poštena literatura za otroke in mladino je torej po moje tista, ki nastaja iz pesnikovega ali pisateljevega čisto konkretnega, čisto specifičnega spomina na otroštvo. Pri tem seveda nimam v mislih le čisto konkretnega, čisto specifičnega motiva, ampak tudi čisto konkreten, čisto specifičen jezik, saj se dostikrat niti ne zavedamo, da se otroštva spominjamo tudi z otroškim

* Besedilo je del obsežnejše spremne besede k *Trem pesnitvam*.

¹ Brvar mu je v zbirki *Pesnitve in pesmi* posvetil pesem *Predpomlad*.

besednjakom. Takšna literatura pa je hkrati literatura, ki je zanimiva in dragocena tudi za odraslega bralca ... Resnični pesnik oziroma pisatelj ne ohrani vse življenje v sebi nekaj otroškega, neposrednega, avtentičnega. Tisto, kar mislimo, da je pri resničnem pesniku oziroma pisatelju avtentično, otroško, neposredno, je rezultat temeljne pretresenosti nad lastno smrtnostjo, v kateri se mu svet in človek spet kažeta na avtentičen, otroški, neposreden način. To pa seveda ni več nereflektirano, ampak globoko reflektirano zrenje ...« (*O mladinski književnosti*)

Za vsa tri Brvarjeva mladinska besedila se je uveljavila literarnovrstna oznaka pesnitev ali poema. Morda bi bila primernejša oznaka pesem v prozi, ob čemer imam v mislih definicijo Borisa A. Novaka, ki po moji presoji dobro povzema tudi bistvene lastnosti Brvarjeve trilogije:

»Že samo ime te pesniške oblike govori, da gre za križanje poezije in proze, za križišče metaforičnega jezika in proznega stavka, za ljubezenski objem poetične občutljivosti in prozne pripovedi. Ta dvojna narava pesmi v prozi se kaže tudi v mnogih drugih razsežnostih, saj gre za obliko, ki imenitno kombinira navidezno nasprotujoče si lastnosti: liričnost in humor, dramatično zgoščenost kratke zgodbe in meditativno zazrtost k poslednjim rečem. Vse kaže, da pesem v prozi s svojo fragmentarnostjo še posebej ustreza duhu modernega časa, ko je celota sveta razpadla na črepinje.« (*Oblike srca*, str. 165)

O prozaizaciji kot pomembni značilnosti svoje poezije nasploh je Brvar sam razglabljal tudi v intervjuju za *Novo revijo*. Povedal je, da je proza bila kar nekaj časa njegova velika skušnjava, hkrati pa je pojasnil izrazito pesniško naravo svojega literarnega talenta:

»Namesto da bi stavek sproščeno rabil kot pripovedno sredstvo, sem ga podzavestno kar

naprej obravnaval kot samostojno, organsko zaključeno celoto, kot sliko, kot verz, kar konkretno pomeni, da se mi je vsak stavek sproti zdel premalo zgoščen, premalo kontekstualen, premalo zvočno in ritmično zaokrožen, preveč odvisen od prejšnjega in naslednjega stavka itn. Tako se seveda ne da napisati daljšega besedila. Sicer pa je moja poezija po izrazu in obliki toliko prozaizirana, da za zdaj uspešno zadovoljuje tudi moje pisateljske nagibe.« (Intervju v *Novi reviji*)

Trilogija ima močne pripovedne prvine, ki jih lahko strnemo v tri zaokrožene zgodbe. *Domača naloga* in *Mala odiseja* upesnjujeta doživljanje in doživljanje otroka, *Zimska romanca* pa mladostnika v srednješolskem obdobju. Prva pripoveduje o potepu dveh prijateljev, ki sta vabljivo sončen dan namesto v duhamorni šoli raziskovalno in uživaško, čeprav zaradi misli na učitelja² ne povsem sproščeno, preživela v bližnjem mestnem parku, čemur je nato sledil učiteljev obisk na pripovedovalčevem domu in posledično še očetova ponižujoča telesna kazen; *Mala odiseja* pripoveduje o prvem samostojnem potovanju devetinpolletnega dečka iz Maribora v Čačak, o njegovem soočanju z nepredvidenimi težavami, samozaupanju in pozitivni izkušnji s povsem neznanimi sopotniki na tej zelo dolgi vožnji z vlakom; tretja pa upesnjuje prvo resno ljubezensko razočaranje, ki ga nesrečni mladenič neko popoldne utaplja z alkoholom v naključni pijanski družbi izkušenih moških, nato zaradi slabosti in strahu pred strogim očetom tava po pravljичno zasneženem večernem mestu (kakšen kontrast njegovemu počutju!), ob prihodu domov pa presenečen doživi pravi moški pogovor z nepričakovano razumevajočim očetom. Vse tri zgodbe so

² V podnaslovu je zapisano *Za učitelja A. K.*, vendar ima posvetilo v povezavi z vsebino negativno konotacijo. Motiv učitelja je prisoten še v dveh Brvarjevih pesmih: v *Baladi iz Slikanice*, ki je posvečena učitelju predvojaške vzgoje, in je skupaj s pesmijo *Sklicujem zborovanje* iz iste zbirke Brvarju v šestdesetih letih nakopala kar nekaj političnih težav, ter v pesmi *Profesor latinščine iz Naplavin*, kjer pa je spoštljivi pozdrav ostarelega učitelja predvsem odmev pesnikovega spomina na izgubljeno ljubljeno osebo.

v bistvu preproste in vsakdanje, a zaradi Brvarjevega daru za izjemno poetično videnje in opisovanje najmanjših podrobnosti objektivnega sveta ter vzgibov v človeški duši zažarijo v neponovljivi lepoti.

Avtorjevo iz čisto posebnih občutij stkano pesniško spominjanje na dogodke iz lastnega otroštva pa nudi tudi globlji, lahko bi rekli kar arhetipski uvid v nekatera temeljna bivanjska vprašanja. *Domača naloga* na otroško neposreden način spregovori o človekovi večni želji po čim svobodnejšem, elementarnejšem življenju oziroma o vsaj občasnih uporih, pobegih pred utečenimi dnevnimi obveznostmi, bremeni in omejitvami, ki utesnjujejo, ukalupljajo (že otroško) dušo. Zanimiva se zdi primerjava *Domače naloge* in prej citiranega Brvarjevega razmišljanja o mladinski književnosti s pesmijo *Šumik 4. VII. 1983 (Pesnitve in pesmi)*, v kateri pa lirski subjekt zrelih let med samotnim umikom v naravo ne zmore več vzpostaviti pristnega stika s tem »svojim nekdanj tako zelo ljubljanim svetom«, ampak na vsakem koraku srečuje samo še svoje spomine.

Za *Malo odisejo* je bilo v utemeljitvi nagrade zapisano, da »iz tenkočutno zabeleženih opisov na videz marginalnih drobcev potovanja raste globalna metafora odisejstva kot usodne človekove vrženosti v viharo morje negotovega sveta in njegove večne gnanosti, da v njem najde svojo Itako, svoj dom.« Na znameniti starogrški junaški ep spominja tudi štetje verzov, ki naj bi zaradi dolžine besedila bilo v pomoč bralcem.

Zimska romanca načenja eno najbolj nedoumljivih in za iskanje človekove sreče najusodnejših skrivnosti življenja, to je ljubezenski odnos med moškim in žensko, ki mu je Brvar v svoji poeziji zmeraj namenjal veliko pozornosti. Konec *Zimske romance* lahko razumemo kot mladostnikovo obžalovanje, da ga je oče posvetil v svet odraslosti in seveda moškosti s povsem demitiziranim pogle-

dom na žensko. Zato se mi zdi potrebno dodati, da je Brvar v svojih ljubezenskih pesmih na široko odprl vrata prav vsem registrom tega zelo zapletenega medčloveškega razmerja, pa vendar se zdi, da je kljub očetovemu pesniškemu poduku in svoji radoživni prizemljenosti ostal v odnosu do ženske in ljubezni oziroma do najgloblje odprtosti skrivnostim življenja svojevrsten romantik, kar lahko razberemo tudi iz pesmi *Po dolgem času spet ljubezenska pesem (Pesnitve in pesmi)*, ki sicer upesnjuje radost in muko dolgotrajne partnerske zveze

Pesem Vandi za božično darilo 1985 (Pesnitve in pesmi) – ki jo je Čander vzel celo za izhodišče televizijskega portreta o Brvarju z naslovom *Pot na Šumik* (premierno predvajan na TV Slovenija aprila 2001) – pa je gotovo eden pesniško najbolj domiselnih ljubezenskih poklonov:

Napeljati podvodni električni kabel z obarvanimi 100 in 150 W žarnicami (rumene, oranžne, rdeče pa tudi zelene, modre, vijolične ...) gor po Lobnici (znan pohorski potok v bližini Ruš) od Maroltove do Globokarjeve žage (ca. 3 km). Žarnice neopazno montirati pod led slapov, prelivov, tolmunov, brzic, prevrnjenih debel, jezov, v tok segajočih vej, obrežnih korenin, previsov, spodjed ... Ko pride Vanda, se pravi, ko bosta mrak in sneg božičnega večera že čisto temno modra, vključiti kabel.

Slogu trilogije bi morali posvetiti posebno strokovno pozornost, a naj na tem mestu opozorimo vsaj na nekaj značilnosti. Vse tri pesnitve so zapisane v prvoosebni obliki in v dramatičnem sedanjiku, pogosto se v njih pojavlja notranji monolog, ki premore zelo širok, čustveno močno nabit razpon (od najsubtilnejših opazovanj narave, ljudi in dogodkov do želje po nasilju, maščevanju in celo misli na samomor), pogosto mehčan z igrivim humorjem. Brvar uporablja moderno pesniško dikcijo, ki vključuje pogovorni jezik, tudi simpatično slabšalne besede in besedne zveze (npr. *sklizniti ven, sakramenski vlak, lolek saprabolski,*

kovčka za človeka hin rihtat), pa kletvice in druge neprijetno grobe formulacije, ki pa so praviloma odraz junakove notranje stiske in nemoči (*Brcni ga, s strani, v špice, zvrni to prekleto invalidsko strašilo!*), splošno znana rekla (*ne bev ne mev, cokumpokum, se napolni, kot bi rekel – keks*), nekoč priljubljene »jugoslavizme« (*Kako njega baš boli, što Madžarska nema mora; Bolje išta nego ništa*), številne primere (*in ribnik je tak, kot da ima ošpice; in vidim našo kavo, kako jo srknete na dolgo, kot bi srknili iz hiške polža*), duhovite, lirične in nenavadne čutnonazorne predstave ter domisljice (*vlak diši po Srbiji; Kakšen krasen slap iz peska dela tovarnjak prekucnik!; In so Brežice, do koder pada dež, naprej pa kiša; ata z atavistično nasršenimi obrvmi; za labode – plavajoče dvojke*), ponavljanja (npr. *in pomislim*), značilno otroško mnogovezje in poosebitve.

Trilogija je kmalu po izidu v osemdesetih letih doživela ekranizacijo. Vse tri filme (imajo enake naslove kot pesnitve), ki so nastali v uredništvu otroškega in mladinskega programa TV Slovenija, je z velikim posluhom za Brvarjevo poetiko režiral Igor Pediček. V njih smo lahko ponovno (kot že ob Jerajevih ilustracijah) prepoznavali mariborske vedute.

Brvar je v spremni besedi k svoji deseti pesniški zbirki *Naplavine* (2004) opozoril, da se je z leti njegovo doživljanje sveta in lastne usode poglobilo, s čimer naj bi bile povezane tudi spremembe v značaju njegovih pesniških slik oziroma njegove poezije. V zadnjih dveh pesniških zbirkah je tako vedno več zgodb, nastalih na osnovi lastnih in tujih izkušenj. Brvar pojasnjuje, da gre v zgodbah za premagovanje njegovega v mlajših letih značilno polaščevalskega odnosa do sveta, za obrat k sočloveku in h komunikaciji. Zgodba je po njegovem mnenju »meditacija, koncentracija na določen eksistencialni problem, na dogodek, ki ga je treba prikazati kontekstualno, se

pravi tako, da bo skozi dogajanje zasijal njegov globlji pomen in ga transformiral v globalno metaforo.«

Tako najdemo v Brvarjevi novejši poeziji še nekaj pesmi, ki bi jih glede na tematsko-oblikovne značilnosti lahko namenili tudi mladim bralcem (npr. *Klemen, Kanglica, Rakovica, Naš Darko, Mama, se spominjaš*). Obstajajo pa tudi pesmi, ki sicer vsebujejo motiviko otroka in otroškega sveta, a so umetniško tako kompleksne, da so dostopne samo zrelejšim bralcem z bogatejšimi življenjskimi in literarnimi izkušnjami. Ena takih je nedvomno pesem *Očetje in sinovi*, ki jo je Helga Glušič v svoji oceni *Naplavin* označila za pravo poetično mojstrovino. Verjamem, da jo bodo današnji mladi občudovalci Brvarjeve poezije nekoč odkrili.

Alenka Sottler je doslej ilustrirala že več kot 45 knjig ter se predstavila na številnih samostojnih in skupinskih razstavah po Sloveniji in v tujini. Zaradi odličnosti svojih ilustracij je bila deležna uglednih priznanj (leta 2004 je bila članica žirije na Mednarodnem bienalu evropske in azijske ilustracije na Japonskem, leta 2005 je dobila častno povabilo newyorškega profesionalnega združenja SI Society of illustrators, da na podlagi kvalitete svojih ilustracij postane njihov član) in nagrad: nagrada bienala evropske ilustracije na Japonskem (2001), priznanje Hinka Smrekarja na Slovenskem bienalu ilustracije (2002), nagrada za odličnost na sejmu otroških knjig v Bologni (2005), častna lista IBBY, Mednarodnega združenja za mladinsko književnost (2006), prva nagrada Hinka Smrekarja na Slovenskem bienalu ilustracije (2006), nagrada najlepša slovenska knjiga (2006), Levstikova nagrada Založbe Mladinska knjiga (2007) in zlato jabolko na svetovnem Bienalu otroške ilustracije BIB v Bratislavi (2007).

Darka Tancer-Kajnih